

Дуденко О.В., Коломієць І.І.,
кандидати філологічних наук, доценти
кафедри української мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
e-mail: nusik2009@meta.ua

РОЗМОВНО-ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ЛЮКО ДАШВАР: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ

У статті проаналізовано кількісний і якісний склад розмовно-просторічної лексики, представленої у романах Люко Дашвар «Мати все» і «На запах м'яса». Відзначено, що письменниця активно послуговується нею не лише при відтворенні мовних партій персонажів, але й в авторському дискурсі. Найпродуктивнішими є лексико-семантичні групи дієслів на позначення руху і процесів мовлення. Окрім лексем, авторка послуговується фразеологізмами зниженого тону. Підкреслено, що розмовно-просторічні елементи сприймаються як функціонально зумовлені, стилістично вмотивовані.

Ключові слова: розмовно-просторічна лексика, просторіччя, лексико-семантичні групи лексики, художній дискурс, Люко Дашвар.

Останні десятиліття позначені надмірною активізацією стилістично зниженої лексики, яка не лише опанувала усне мовлення більшості, а й проникла на «заборонену територію» – у мову ЗМІ, творів художньої літератури. Те, що раніше відміталось цензурою, редакторським редагуванням, – розмовні слова, просторіччя, жаргонізми, вульгаризми, – тепер відображає мовні уподобання суспільства, яке прагне в цих лексемах віднайти засоби адекватної номінації явищ. Як зазначає Н. Войцехівська, «тенденція до «зниження щабля» літературної мови, процес жаргонізації, демократизація мовлення, безперечно, забезпечують ефективність як усної, так і писемної комунікації, сприяють оновленню літературного канону, відкривають шляхи до нового балансу мовних рівнів, але разом із тим визначають змістову орієнтацію мовлення на найнижчий за культурним рівнем контингент носіїв мови» [1].

Вивчення «живої» мови стало пріоритетним у наукових працях Е. Береговської, Д. Масько, О. Какоріної, О. Коваленка, Л. Ставицької, О. Тараненка та ін. Однак проблема лібералізації норм літературної мови,

функціонування зниженої лексики у писемному мовленні потребують ґрунтовних досліджень.

Під терміном «стилістично знижена лексика» розуміємо всі ті лексичні засоби, які перебувають як на межі літературної мови (розмовно-літературна лексика – власне розмовна і розмовно-просторічна), так і поза нею (розмовно-нелітературна лексика – просторічна, включаючи вульгарну, лайливу, жаргонна, включаючи сленг і арго, діалектна, лексика позанормативних запозичень) [3, с. 12].

Серед засобів посилення експресії автори використовують елементи розмовної мови та просторіччя, що і стали об'єктом нашого дослідження. Як відзначає О. Коваленко, будь-який розмовний елемент, слугуючи певним засобом стилізації, вносячи у писемну мову присмак усного спілкування, стає засобом виразності й експресії тільки в оточенні інших, нерозмовних засобів [3, с. 27, 28].

Правда, досі серед мовознавців немає єдності щодо практичного виділення та розмежування розмовних слів і просторіччя. Так, С. Єрмоленко відносить до розмовної лексики слова, що «протиставляються стилістично нейтральній та книжній лексиці літературної мови своїм емоційно-експресивним забарвленням і функціонально-стильовим навантаженням» [3, с. 521]. А. Коваль вважає, що за своїми стилістично-смісловими якостями розмовна лексика не виходить за межі літературної мови, вживається в писемній і усній формах її (насамперед у художньому і, частково, у публіцистичному стилях), де створює колорит невимушеності, простоти і деякої експресивності [4, с. 105].

Терміном «просторіччя» позначають: 1) загальнонародні (не діалектні) засоби мови, що залишилися поза літературною мовою (це нелітературне просторіччя), 2) знижені, грубуваті елементи у складі самої літературної мови (літературне просторіччя). Для просторіччя властивими є експресивно «занижені» оцінювальні слова з палітрою відтінків від фамільярності до грубості, до яких у літературній мові є нейтральні синоніми [7]. Літературне

просторіччя, яке є межею літературної мови з народно-розмовною мовою, допускається в літературну мову з обмеженими стилістичними завданнями: як засіб соціально-мовленнєвої характеристики персонажів, для «заниженої» в експресивному плані характеристики осіб, предметів, подій.

Провідною рисою всіх просторічних слів є їх яскраво виражена експресивність. Експресія іронії, зневаги, презирства і різкого осуду, експресія брутальності, що нею позначені просторічні слова, не заважає їм активно вживатися і міцно триматися в лексиконі мовців, які добре оволоділи кодифікованими літературними нормами. Прагнення мовця висловитися в певних ситуаціях якомога експресивніше виявляється сильнішим, ніж суспільні настанови про дотримання мовно-етичних норм [6].

Ще у 60-х рр ХХ ст. Л. Коробчинська поділяла просторічну лексику на дві групи: “1) слова зі зниженим експресивно-емоційним забарвленням і 2) слова, що своєю граматичною, фонетичною формою або слововживанням різко відходять від літературної норми” [5, с. 45]. Приблизно такого ж розуміння просторіччя дотримуються й І. Чередниченко, А. Коваль, А. Лагутіна.

У Словнику української мови до просторіччя віднесено: 1. Побутове мовлення (на відміну від книжної, літературної мови). 2. Слово, граматична форма, зворот, що не є нормою літературної мови, але вживається в побутовому мовленні, а в художніх творах використовується як стилістичний засіб для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого, грубуватого та ін. відтінку [СУМ, 8, 301].

О. Коваленко просторічну лексику поділяє на дві групи: 1) власне просторіччя, яке перебуває за межами літературного слововжитку (використання суржику, неправильних, перекручених словоформ, типу *бомага*, *прихватизація*); 2) стилістично знижені слова, які перебувають на межі літературного і просторічного слововжитку, тобто лайливі, вульгарні (типу *фігня*, *блін*, *йолоп*) [3, с. 54].

Деякі мовознавці (І. Кириченко, С. Левченко, А. Бурячок) об'єднують просторіччя з розмовною лексикою, позначаючи її відповідно ремарками *вульгарне, фамільярне, розмовно-знижене*; інші україністи (М. Жовтобрюх, Г. Їжакевич, А. Грищенко та ін.) це об'єднання позначили і назвою – *розмовно-просторічні слова*. Такого погляду будемо дотримуватися у дослідженні і ми.

Просторічна лексика має високий ступінь негативнооцінного забарвлення, тому її використання як негативнооцінного засобу у художньому дискурсі диктується необхідністю стилізації писемного мовлення під розмовне, а значить, потребою збереження усіх фонетичних, лексичних і синтаксичних особливостей діалогових конструкцій, притаманних розмовному мовленню більшості.

Актуальність дослідження розмовно-просторічної лексики зумовлена різкою активізацією її уживання, з одного боку, і недостатньою вивченістю функціонування, з другого. Звернення сучасної антропоцентрично спрямованої філологічної науки до творів художньої літератури зумовлене тим, що представлене у них мовлення персонажів є, по суті, відображенням реального мовного існування суспільства.

Таким чином, метою роботи є з'ясування структурно-семантичних особливостей розмовно-просторічної лексики, актуалізованої у художньому дискурсі Люко Дашвар. Матеріалом для дослідження стали романи Люко Дашвар «Мати все» і «На запах м'яса».

У названих творах письменниці нами зафіксовано близько 200 уживань розмовно-просторічних лексем і фразем. Відокремлено грубі, вульгарні анормативи, а також відмежовано власне сленгові номінації. Кожну лексему та стійку сполуку визначали за словниками: нами використано академічний словник української мови в 11 т. (1970–1980) (СУМ) онлайн, Великий тлумачний словник сучасної української мови (уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел) (2005) (УТС) онлайн, а суржикові елементи звіряли за Сучасним тлумачним словником російської мови / під ред. Т. Ф. Єфремової (онлайн).

Відзначимо, що автор уводить аналізовані лексеми не лише в мовні партії персонажів, але й в авторський дискурс. Ймовірно, щоби абсолютно літературне мовлення автора не дисонувало із мовленням його героїв, щедро пересипане сленговими, жаргонними, стилістично зниженими лексемами і навіть матірною лексикою.

Для просторіччя характерними є певні фонетичні особливості. Наприклад, усічені слова, фонетичні варіанти російських відповідників (суржик): *Ванну після неї **тре'** буде помити (МВ); **Не**, нормально? Вона ще **либиться**?! (НЗМ).* Окремі слова змінюють родову належність, напр.: *Ви **кота** його бачили?.. **Чиста тигра** (НЗМ).*

В аналізованому дискурсі виявлено нами звичні для більшості русизми та суржикові слова: *На хуторі вже **троє городських** живе (НЗМ); А дівчина яка? Крута? **Городська**... – сказав Толя (НЗМ); **Батя**, ти чим голишся? (МВ) (трад. нар. рос. Батько); З батьками у **двушці** жив, а мама – з Чернігівщини... (НЗМ) (рос. **двушка** – двокімнатна квартира); Щоби з ясною головою та при пам'яті, а не **по п'яні** (НЗМ) (рос. По пьяне – у нетверезому стані); **Куролесила** з одногрупниками, пливла в Русьчиному човні (НЗМ) (прост. рос. 'пустувати, буянити', тобто колобродити, робити витівки тощо); Це тобі на всякі **фінтіфлюшки** (МВ) (розм. Порожні слова; дуроці, дурниці); ...усієї розкоші – **койкомісце** (НЗМ) (рос. Койко-место – місце для тимчасового проживання (у гуртожитку).*

Серед суфіксальних одиниць розмовного словотворення найчастотнішими виявилися іменники: а) жін. р. із суфіксом **-к-а**, на позначення осіб, предметів та інших опредметнених понять: ***істеричка**, **автівка**, **дуренка***, напр.: *Як невихована **істеричка** без краплі здорового глузду... (МВ); А ця **шмаркачка** дозволяє собі! (НЗМ); **Спокійно, дуренко!** (НЗМ); ...за Луциком приїхала **автівка** і він подався щось там інспектувати-перевіряти (НЗМ); Ми з собою **спиртяку** принесли (МВ); б) із суфіксом **-к-а** та деякими іншими на позначення місця проживання, приміщення тощо: *Твоя квартира в елітній **висотці** чекає на тебе! (НЗМ); Женився вдруге, купив собі нове житло, а нам із Тьомкою все**

дорікав, що ми в його старій **хрущовці** залишилися (НЗМ); г) чол. р. із суфіксами **-ник(-шник)**, **-іст** на позначення осіб за сферою діяльності та родом занять: *А сам, певно, трах..ти Майку хотів... айтішник...* (НЗМ); д) іменники, зниженість яких зумовлена суфіксами **-ух-а**, **-ш-а** та ін.: *Нінуху помітила – стоїть істота біля дверей, ніяк утямити не може, що в її власній хаті робиться* (НЗМ); *Майка згадує обшарпаний гуртожиток, сувору комендантшу* (НЗМ) тощо.

Усю розмовно-просторічну лексику, зафіксовану в аналізованих романах Люко Дашвар, спробуємо поділити на лексико-семантичні групи.

Першу становлять назви осіб та їх оцінні номінації. Їх небагато (набагато більше лайливих назв чоловіків і жінок). Осіб жіночої статі позначено такими розмовно-зниженими лексемами: *баба, дурена, корова, хвойда*. Покажемо у контекстах із поясненнями: *У нього і до Ліди тих баб було – як мікрофлори у ШКТ (МВ) (розм. Взагалі жінка. (СУМ, 1, 75)); ...дурена повна (МВ) (зневажл. Розумово обмежена, тупа жінка. (СУМ, 2, 438)); А ти така ж корова! (НЗМ) (зневажл. Про незграбну, товсту або нерозумну жінку. (СУМ, 4, 295)); Такою тільки хвойди мажуться (НЗМ) (зневажл. Неохайна, нечепурна людина; нечепура. (СУМ, 11, 46)); Що це ви все про ту видру хутірську? (НЗМ) (зневажл. Про надмірно худорляву жінку ...(УТС)).*

На диво, розмовно-просторічних назв осіб чоловічої статі не виявлено: усі належать до лайливих. Зате оцінно-знижених характеристик жінок і чоловіків виявлено чимало: *затюкана, набундючена, чорнорота, вонюча, дрімучі, пришелепкуватий та ін.*, наприклад: *Надто затюкана. Ну, це непогано...(МВ) (розм. Зневажливо висміяний, заляканий (СУМ, 3, 368)); Набундючена, як та індичка (НЗМ) (розм. Той, хто незграбно розпустив, розставив щось. (СУМ, 5, 21)); Посилали часто – отакі дрімучі (НЗМ) (розм. Бездіяльний, апатичний. (СУМ, 2, 419)); Така молода... І така чорнорота (НЗМ) (розм. Яка злісно лається, поширює клевети тощо. (СУМ, 11, 360)); А он вонюча баба-волоцюжка пляшки під куцем збирає (НЗМ) (розм., рідко. Яка має неприємний, поганий запах. (СУМ, 1, 737)); Вибачайте Аркашку нашого. Воно в нас*

пришелепувате, а лікувати грошей нема (МВ) (фам. Нетямуций, безтолковий. (СУМ, 8, 102)); Сидить поряд із тим *старим хаботтям*, ступні йому чухає... (НЗМ) (розм. перен. Про стару людину (СУМ, 11, 7)).

Частотними є розмовні варіанти назв частин тіла людини. Окремі нами віднесені до грубо-лайливих, решту, які у словнику не мають ремарки *груб.*, *лайл.*, покажемо тут. Насамперед, це номінації на позначення обличчя, рук, живота, волосся, розуму тощо: Полкан *пику* скривив недовірливо (НЗМ) (зневажл. Потворне, бридке обличчя. (СУМ, 6, 350)); ...коли ті гроші врешті до її *лап* потраплять (МВ) (перен., зневажл., ірон. Рука або нога людини (звичайно велика, незграбна). (СУМ, 4, 447)); Полкан – *грубий дядько* з гарбузячим *пузом* (НЗМ) (розм. Великий, товстий живіт. (СУМ, 8, 386)); ... По хаті дівча голе швендяє. *Патли* розпустило, *циц..ки* стирчать... (НЗМ) (розм. Довгі, густі, скуйовджені пасма людського волосся; кудли. (СУМ, 6, 94); розм. Жіночі груди. (СУМ, 11, 223)).

Серед розмовних варіантів назв предметів нами зафіксовано такі: назви грошей (Офіціант розслабився – *гарні «чайові»!* – побіг по воду (НЗМ)); позначення місця перебування (Нащо ви в цій *дірі застрягли?*.. (НЗМ); У цій *вонючій дірі* жити неможливо (НЗМ) (перен., зневажл. Про все відстале, запущене в економічному і культурному відношенні. (СУМ, 2, 307)); «Романтична *барлога* для душевного спокою» (НЗМ) (зневажл. Про неохайне, брудне житло. (СУМ, 1, 107)); засоби пересування, техніка: На пів *китайця-«черрі»* вже навідкадав! (МВ); Виїхала вдень на *дирчику* з Добриків до нас у Капулетці (НЗМ) (розм.. транспортний засіб, що утворює різкі, сухі звуки, що нагадують тріск (СУМ, 11, 679)); Вб'ю! – крикнула Тома й побачила синій *драндулет*, що він нісся вулицею (НЗМ) (розм., ірон. Старий велосипед, машина).

Трапляються в аналізованому дискурсі й оцінно-знижені характеристики речей та предметів, що оточують: ...і вигадлива поличка з глиняними мисками, *пришпандьорена* до стіни величезними зіздками (НЗМ) (розм. Прибита,

припасована); **Шафа допотопна**(НЗМ) (ірон. Яка вийшла з ужитку, застаріла. (СУМ, 2, 374)).

Більшу за обсягом групу розмовно-просторічних слів становлять назви дій та процесів. Особливо широко (до 30 понять) представлена груп дієслів на позначення руху: ...а у вітальню **ввалилася** нянька Ангеліна (МВ) (розм. Заходити куди-небудь важкою ногою, незграбно, здіймаючи шум. (СУМ, 1, 302)); **Попленталася** до вітальні (МВ) (розм. Іти, їхати, пересуватися повільно, через силу. (СУМ, 6, 575)); Я ж не **тягаю** тебе щодня у гості до своєї матері і не **пресую** розповідями про своїх братів і сестер (МВ) (розм. Примушувати або спонукати кого-небудь іти з собою чи за собою. (СУМ, 10, 337)); Завтра пані **припхаються** (МВ); (розм., фам. Заходити, залазити кудись (перев. нахабно). (СУМ, 8, 413)); Медсестра **вимелася**, та не минуло й хвилини, як двері знову відчинилися (МВ) (фам. Виходити звідкись, залишати приміщення і т. ін. (СУМ, 1, 432)); До хати **побрьохали** гуртом (МВ) (розм. Поволі рухатися в чому-небудь рідкому, гурькому (воді, болоті, снігу і т. ін.). (СУМ, 1, 244)); Як перед самим Новим роком **здиміла**, так її ніхто і не бачив (МВ) (перен. Зникнути, щезнути безслідно. (СУМ, 3, 536)); Прикипіла до розкладного крісла в чужій київській квартирі, **линдала** всесвітнім павутинням – де сховатися? (НЗМ) (розм. Тинятися. (УТС)); Куди це ти **чешеш**, Петре? (НЗМ) (Швидко рухатися, бігти щосили. (СУМ, 11, 314)); Маршрути щезли, у голові – ніби хто з яскравим ліхтарем по закутках **веиштається** (МВ) (розм. Ходити сюди-туди, в різних напрямках, блукати, бродити де-небудь. (СУМ, 1, 345)); **Потиняється** по чужих кутках, охолоне і **приповзе**: «Стасику! Не покидай!» (МВ) (розм. 1. Ходити сюди-туди без певної мети й напрямку; бродити, блукати де-небудь. (СУМ, 10, 114); розм. Прийти, прибути куди-небудь небажаним. (СУМ, 7, 714)); ...мовляв, і що то за зараза біля моїх кролів **шастає?!** (НЗМ) (розм. Швидко, квапливо ходити, рухатися в різних напрямках (про людину, тварину). (СУМ, 11, 419)); Зиркнув на візитерів недобро: мовляв, якого **приперлися?!** (НЗМ) (фам. Прийти, прибути (несхвально). (СУМ, 7, 702)); Вітка народила безбатченка Славка. **Припхалася** з ним до подруги

(НЗМ); (фам. Прибути куди-небудь з труднощами. Прибути куди-небудь небажаним; припертися (СУМ, 7, 720)); А в мішку що **преш**? – буркнув Іван (НЗМ) (фам. Нести на собі що-небудь важке, громіздке, велике або когось великого, важкого. (СУМ, 6, 333)); До гуртожитку **приваландалася** – очі сухі, душі нема (НЗМ); ...дівчина **швендяє** квартирою цілісінький день (НЗМ) (розм. Ходити туди-сюди (перев. без певної мети, без потреби); тинятися. (СУМ, 11, 428)); Спостерігала, як колеги один за одним **вимітаються** з кабінету після закінчення робочого дня (НЗМ) (фам. Виходити звідкись, залишати приміщення і т. ін. (СУМ, 1, 432)); Уже й **пришкандибала**? (НЗМ) (розм. Прийти шкандибавши, кульгаючи; прийти через силу. (СУМ, 8, 103)); ...вище ніс, завтра виріжуть із тебе **всю каку, гарцюватимеш, як коняка!** (НЗМ) (Пустувати, бігати, скакати. (СУМ, 2, 36)); Вдруге на Лупин хутір приїхав, аби тільки з Уляною поговорити, знову на дівчину **нарвався** (НЗМ) (розм. Несподівано, випадково зустрічатися, стикатися з ким-, чим-небудь (перев. небажаним). (СУМ, 5, 170)); Сиди вже, **не рипайся!** – насупилася Тома (НЗМ) (розм. Пориватися, намагатися кудись піти або зробити що-небудь. (СУМ, 8, 537)). Отже, бачимо тут довгий перелік лексем-дієслів зі значенням руху. Решта лексико-семантичних груп дієслів менші за обсягом.

Дієслів зі значенням ‘їсти’ або ‘пити’ лише кілька. Перше значення передають лексеми *жертити, обжертись*: Хаус, **підлота**, пташку **дожер**, зіскочив із дерева, зник у високій сухій траві (НЗМ); Та щоб тобі самій до кінця днів тільки БАДи **жертити!** (НЗМ) Двигун усередині **обжерся** пального і торохтів, як **скажений** (МВ) (зневажл. Надмірно наїстися (СУМ, 5, 498)).

Семантику вживання рідини передають такі розмовні лексеми: *дудлити, хлиснути, чаї ганяти*: ...склянку мінералки без газу **видудлила**, світло вимкнула, аж чує – шурхіт у вітальні (МВ); ...що не дачник, то свердловина, насос електричний, і **дудлять** ту воду із землі на дурні квіти, наче дощу їм замало... (НЗМ) (розм. багато або пожадливо випивати. (СУМ, 1, 393)); Сиди собі, **чаї ганяй** і чекай, поки хтось зателефонує (НЗМ) (розм. Приємно проводити час з ким-небудь за чаюванням; неспішно пити чай, відпочивати); Першою встала –

*півлітрову чашку розчинної кави **хлиснула**, почала на Київ збиратися... (НЗМ) (розм. пити жадібно (СУМ, 11, 77)).*

В аналізованих творах Люко Дашвар багато семантичних відтінків у значеннях ‘говорити’ або ‘кричати’ передають розмовно-просторічні дієслова (близько 20): *молоти, патякати, белькотіти, цідити, варнякати, прошипіти, клянчити, ляпнути, дерти горлянку, гаркнути, визвіритися* та ін. Ці лексеми передають тональність сказаного, темп, супровідні емоції. Читачеві легше уявити зображувану ситуацію, зануритися в емоційний світ оповіді. Покажемо у контекстах: *Ох я дурна баба! **Намолола** чортзна-чого! (МВ); Ото вічно мелете своїм язиком, людей лякаєте! (НЗМ); (фам. Верзти нісенітницю; теревенити. (СУМ, 4, 790)); Я не вам! – **прошипіла** Іветта (МВ) (розм. Говорити приглушеним від злості, роздратування голосом. (СУМ, 11, 455)); Та по селу понесіть! – **визвірилася** Тома (НЗМ) (розм. Звертатися до кого-небудь або відповідати комусь із нестриманим роздратуванням, злістю. (СУМ, 1, 396)); **Розпатякає...** Обов’язково **розпатякає**, що Стас не зумів...(МВ) (зневажл. Розголосити якусь таємницю. (СУМ, 8, 758)); У наших препаратів немає побічних ефектів, – **пробелькотіла** на автоматі (НЗМ) (Нерозбірливо, без ладу щось говорити. (СУМ, 1, 156)); Світло вимкни! – **цідить** Вирва (НЗМ) (Говорити повільно, неквапно, розтягуючи слова. (СУМ, 11, 225)); – Коню... йому теж непереливки болото місити, – **проварнякав** Горох (НЗМ) (Говорити невиразно, незрозуміло. (СУМ, 1, 294)); **Виклянчила** мобільний Хворостючки, зателефонувала їй із коридору... (НЗМ) (розм. фам. Надокучливо випрошувати (УТС)); Вона то... просто так **ляпнула** (НЗМ) (розм. Ляпати язиком – говорити щось недоречно, нерозумне. (СУМ, 4, 580)); Баби, хоч особливої прихильності до Майки не мали, та з почуття жіночої солідарності **відгавкувалися** активно...(НЗМ); (вульг. Захищатися від присікування, причіпок. (СУМ, 1, 568)); І Вітка **підгавкуватиме**: «А мені гроші й досі не віддала! ..» (НЗМ); ...пару місяців у татових старих пожили, та тим невістка до душі не припала – й онуки їм зарано, і синові іншу долю бачили... **Гризли-гризли** – не витримали молоді, подалися в найману хату. (НЗМ) (перен., розм.*

*Постійно надокучати причіпками, докорами, лайкою (СУМ, 2, 166)); Як приклався – два місяці тільки те й робив, що в матері гроші на горілку вициганював (НЗМ) (розм. Випрохувати, видурювати що-небудь; канючити. (СУМ, 11, 209)); Кому ти ліпиш?! (НЗМ) (тут: говорити що-небудь, абищо. (СУМ, 4, 520)); **Накаркала**. За півгодини, коли до жаданої Петрівки лишалось не більш як із двадцять кілометрів, біля хутірця на десять хат, якого на жодній мапі не існувало, «шкода» вдавилася, закашлялася і вмерла (МВ) (розм. Віщувати, накликати нещастя, невдачу. (СУМ, 4, 379)); Світло вимкни! – гаркнула (НЗМ) (розм. Кричати різко і уривчасто. (СУМ, 2, 31)); Ну, **дурена!** **Драла горлянку** на тих мітингах, а Тарас з'явився... (НЗМ) (розм. Кричати, надриватися. (СУМ, 2, 253)); **Кого?! – вишкірився** Стас (МВ); (розм. перен. Говорити, відповідати кому-небудь дуже гостро, проявляючи роздратування, злість. (СУМ, 1, 542)).*

Автор використала більше 10 просторічних дієслів, що демонструють різноманітні вияви емоцій та почуттів персонажів: сльози, здивування, любов, агресію тощо. У ролі стилістичних синонімів зі значенням 'плакати' автором використано стійкі сполуки *розпускати нюні* та *витирати нюні*, а також дієслово *ревти*: *Ох, забути би про нюні (МВ); Та звісно, що тобі нюні витирати не треба (МВ) (зневажл. – плакати; бути плаксієм, скиглієм. (СУМ, 5, 457)); Розревлася – не зупинити (МВ).*

Як звичайно, більшість аналізованих лексем передають негативні емоції, зокрема, вияви люті, нервування, страждання від нерозділених почуттів: *Стас психонує (МВ); (фам. Втрачати психічну рівновагу; нервувати. (СУМ, 8, 376)); Оце й казиться, людей лякає (МВ) (Впадати в люті; скаженіти, шаленіти, біситися. (СУМ, 4, 71)); Ти просто сама сохнеш по ньому! Я ж бачу! (НЗМ) (розм. Страждати від кохання до кого-небудь (УТС)); Полкан про кумів забув, на поштарку **виричився** (НЗМ); (розм. Широко розкривати очі від здивування, люті і т. ін. (СУМ, 1, 478)); Кухарчук **скривив пику**, зиркнув на Майку з прикрістю (НЗМ) (зробити гримасу, виражаючи незадоволення,*

здивування. (СУМ, 9, 317)); Та як «нема»?! – **збеленився** Полкан (НЗМ) (вийти із себе, ніби об'ївшись белени (УТС)).

Низка дієслів містить сему 'працювати'. Здебільшого, важко працювати, докладаючи багатьох зусиль: *рвати жили, мантулити, вкалувати: ... усі **жили порвав** (НЗМ) (працювати важко, багато, з усіх сил, з надмірним напруженням. (СУМ, 8, 460)); Зранку до ночі **мантулив, як проклятий**, потім швиденько мився, перевдягався, сідав на велосипед, який викупив у робітника-італійця, мчав до Солі (НЗМ); Недарма свого часу на кордоні два роки **відмантулив** (НЗМ) (розм. Багато, довго працювати де-небудь, виконувати тяжку роботу ... (УТС)); Офіціантками ми в чотирнадцять у Генічеську **вкалували** (НЗМ) (розм. Працювати з великою напругою, багато (УТС)).*

Однак окремі лексеми позначають повільну роботу або яку-небудь: *зварганити, вошкатися, колупатися та ін.: ...зараз плов Андрієві **зварганить** (НЗМ) (розм.. зниж. Зробити щось наскоро, як-небудь (СТСЕ)); ; Вошкалися, **вошкалися** з тою піччю – не їсть дров, **зараза** (НЗМ); Виходить, дарма **колупався** в Інтернеті, аби дізнатися, хто такий Шнітке?.. (МВ) (розм. Займатися справою, яка вимагає кропіткої і довготривалої праці; робити що-небудь дуже повільно або невміло); З тиждень із тим дахом **колупатимуся** (НЗМ) (розм., перен. Поратися біля чого-небудь загайного, налагоджуючи, ремонтуючи. (СУМ, 4, 236)).*

Кілька розмовно-просторічних дієслів передають інтелектуальні процеси: ***допетрати, кумекати: А Реп'яхові є про що кумекати!** (НЗМ) (розм. Розбиратися в чому-небудь; розуміти, тямити. (СУМ, 4, 398)); Це я сама-самісінька на весь хутір лишаюся? – врешті **допетрала** Майка (НЗМ) (розм. Розумітися на чомусь. (СУМ, 6, 345)).*

Частина зафіксованих дієслів важко систематизувати, настільки вони різні за значенням. Приміром, одні демонструють стосунки молоді – *тирлуватися, контачити: **Малих розігнати чи хай собі тирлюються?** (МВ); (розм. Збиватися докупи для відпочинку, водопою тощо. **Стояти, збившись докупи, у тісну групу** (про людей). (СУМ, 10, 121)); Потім заїхав за Олегом, приятелем*

ще зі студентських часів, – **контачили** рідко, але вже як контачили, то так потужно, що й перед смертю буде що згадати (МВ); Друга спроба **законтачити** з аборигенами закінчилася провалом (НЗМ) (розм. Бути в контакті, підтримувати стосунки, зв'язки (СТСЕ)).

Інші дієслова мають значення марнотратства: *А матері тільки те й роби, що грошики **фітькай** (МВ); ...**профукала** єдиний вільний вечір (НЗМ) (розм. зниж. Марнотратити, розтратити (СТСЕ)).*

Ще одна група передає значення застосування сили проти когось: *прикінчити, вхопити за шкірку, геннути та ін.: Бабу **прикінчили** під вечір (НЗМ) (розм. Позбавляти життя; убивати, добивати. (СУМ, 7, 635)); Здурила?! – **вхопила** Майку за **шкірку**, потягла з ванної (НЗМ) (дуже грубо поводиться, прогнати. (СУМ, 11, 477)); Знайде гроші – **кишки на лікоть намотає** (НЗМ); Ухопила важку сковорідку, **геннула** по маківці, і – кінець (МВ) (розм. Бити, стукати по чому-небудь, у щось. (СУМ, 2, 53)).* Останнє дієслово у зворотному стані означає 'падати': *Забалансували на слизьких кахлях, не втрималися – **геннулися** на підлогу (МВ) (розм. Падати. СУМ, 2, 53)).*

Кілька дієслів у зниженому тоні передають семантику загибелі – *задубнути, здохнути: Як до себе не забереши, до ранку **задубне** (НЗМ) (Втратити гнучкість, рухливість (від холоду, страху, напруження і т. ін.). (СУМ, 3, 116)); Та вам дроти поперерубуй – **повиздыхаєте!** (НЗМ); Свині, приміром, не **дохнуть** (НЗМ) (Переставати існувати, гинути. (СУМ, 2, 397)).*

Антонімічне значення до попереднього має дієслово *оклигувати: Ще два місяці **оклигувала** потроху, згадувати страшні дні не хоче, та хіба те можливо?.. (НЗМ) (розм. Одужувати, здоровішати. (СУМ, 5, 664)).*

Певну інертність містять у своєму значенні дієслова *стовбичити і товктися: Отак янголятко й оселилося в Майки. **Стовбичило** на письмовому столі (НЗМ); (розм. Стояти, бути на ногах. Проводити час безцільно, нічим не займаючись. (СУМ, 9, 718)); Зо три години **протовклася** на відкритій терасі дорогого ресторану в босоніжках на шпильках – ноги гудуть, голова дурна.*

(НЗМ) (розм. *Перебуваючи де-небудь, топтатися на місці або ходити в різних напрямках на невеликому просторі.*(СУМ, 10, 164)).

І навпаки, на певну активність суб'єкта вказують виділені дієслова: *А хоробрий усіх переміг, до скарбниці **дорвався**, дивиться – трофеї всі такі дрібні та негідні (МВ) (розм. Одержувати доступ до чогось дуже бажаного; накидатися на що-небудь. (СУМ, 2, 377)); ...врешті **здихався** матеріної хати за півтори тисячі доларів (НЗМ) (розм. Те саме, що позбуватися. (СУМ, 3, 538)).* Одне з дієслів вказує на сподівання суб'єкта на удачу: *Як мені пощастить, вам допоможу, а ви мені, як вам **вигорить** (НЗМ) (розм. завершуватися, здійснюватися успішно (УТС)).*

Ще два дієслова стосуються тих, хто вступає у виш учитися чи вже навчається: *Ма... У який виш він мене **пропхне?** (НЗМ) (розм. перен. Допомогати влаштуватися куди-небудь, зайняти якусь посаду і т. ін. (СУМ, 8, 254)); ...перед іспитом із хімії повернулася до гуртожитку перед світанком, у голові каша: «Не готова, **провалюся** й поготів!» (НЗМ) (розм. Привести до повної невдачі, завалити виступ, справу, роботу, екзамен (УТС)).*

Окрім окремих лексем, авторка послуговується стійкими сполуками – фразеологізмами зниженого тону. Вони можуть бути трансформованими до одного слова, наприклад: *Та й сама Ліда – наче **дровиняка** в оці: причина їхнього знайомства і нелюбові, як її не уколоти! (МВ) (щось зайве); І сумнівів – **до біса** (МВ); (багато, безліч. (СУМ, 1, 189)); У південному Генічеську моря, сонця, бичків, камбали, помідорів, черешні – **від пуза** (НЗМ) (фам. – досхочу їсти (годувати і т. ін.). (СУМ, 8, 386)); Куди **поперед батька?**.. (НЗМ) (без потреби поспішати в якій-небудь справі, намагаючись випередити інших. (СУМ, 6, 111)).*

Проте більшість сталих виразів зниженого тону становлять словосполучення: *І **якого біса** в ту поліклініку, де вона...(МВ) (навіщо); Йому ці **китайські церемонії** – на язику бантик (МВ) (непотрібні обряди, приготування); **Глянула на неї вовком**, наче та в чомусь винна (МВ) (сердито); **Щоб втертися до мами в довіру**, сама запропонувала їй те, від чого мріяла*

відговорити (МВ) (викликати до себе довіру); Позатикали пельки всі до одного! (МВ) (примушувати мовчати, не дозволяти висловлювати свою думку. (СУМ, 6, 115)); Половина березня – коту під хвіст (МВ) (про непотрібне витрачання чого-небудь; даремно, марно; про те, що пропало марно, залишилося невикористаним (СУМ, 11, 43)); Ще й маля у пелені принесуть (МВ) (розм. Народжувати дитину. (СУМ, 7, 691)); Усім, кому прагла, у душу наплювала (НЗМ) (образжати кого-небудь, торкаючись найдорожчого, заповітного. (СУМ, 2, 445)); Поштарка півгодини кишки мотала, та драндулета дала (НЗМ) (вимучувати, надокучаючи чим-небудь неприємним, в'їдлигим. (СУМ, 1, 435)); Аби я всіх лікарів слухав, давно б копита відкинув (НЗМ) (зневажл. – умерти); Не чіпав дівчину, ялозив очима по іконах (НЗМ) (розм. Совати, терти чим-небудь по чомусь. (СУМ, 11, 644)).

Кілька сталих висловів є приказками з пейоративною конотацією або зниженою тональністю: *Досить удавати, що вони одного поля ягідки (МВ); Знову мама?! А вона, часом, свічку над їхнім ліжком тримати не збирається? (МВ).*

Таким чином, можна підсумувати, що у романах Люко Дашвар вжито багато розмовно-просторічної лексики та фразеологізмів. Передаючи молодіжні діалоги та репліки, авторка намагається бути якомога ближчою до мови-оригіналу – з усіма літературними та нелітературними особливостями. Водночас, розмовно-просторічна лексика увійшла і в мову автора, аби не виникав дисонанс між зразково-літературною мовою автора і мовленням молоді. Причому зауважимо, що ці елементи доречні, адже сприймаються як функціонально зумовлені, стилістично вмотивовані.

Відзначимо, що мова творів письменниці викликає і далі значний інтерес дослідників. Зокрема, потребують вивчення особливості вживання автором інших різновидів субстандартної лексики – жаргонної, обценної тощо.

Список використаної літератури

1. Войцехівська Н. К. Сучасне молодіжне мовлення (на матеріалі

конфліктного дискурсу) / Н. К. Войцехівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2013_2/3.pdf

2. Єрмоленко С. Я. Розмовна лексика // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – С.521-522.

3. Коваленко Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: дис.. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Б. О. Коваленко. – Кам'янець-Подільський, 2002. –183 с.

4. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1978. – 398 с.

5. Коробчинська Л. А. Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках / Л. А. Коробчинська // Лексикографічний бюлетень. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – Випуск ІХ. – С. 41–54.

6. Онищенко І. Порівняльний аналіз функціонування стилістично зниженої лексики в публіцистичних та інформаційних текстах / Ірина Онищенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10683.html>

7. Просторіччя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gpedia.com/uk/gpedia/Просторіччя>

Перелік умовних скорочень

МВ – Люко Дашвар. Мати все [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e-libra.ru/read/238920-mati-vse.html>

НЗМ – Люко Дашвар. На запах м'яса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iknigi.net/avtor-lyuko-dashvar/87875-na-zapah-myasa-lyuko-dashvar/read/.html>

СУМ – Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

СТСЕ – Современный толковый словарь русского языка / под ред. Т.Ф. Ефремовой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/contents.nsf/efremova/>

УТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1736 с. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/

Дуденко Е. В., Коломиец И.И. Разговорная лексика и просторечие в художественном дискурсе Люко Дашвар: структура, семантика, функции.

Аннотация

В статье проанализированы количественный и качественный состав разговорной лексики и просторечия, представленных в романах Люко Дашвар «Мать все» и «На запах мяса». Отмечено, что писательница активно использует их не только при воспроизведении речевых партий персонажей, но и в авторском дискурсе. Самыми производительными являются лексико-семантические группы глаголов на обозначение движения и речевых процессов. Кроме лексем, автор использует фразеологизмы сниженного тона. Подчеркивается, что разговорно-просторечные элементы воспринимаются как функционально обусловленные, стилистически мотивированные.

Ключевые слова: разговорно-просторечная лексика, просторечие, лексико-семантические группы лексики, художественный дискурс, Люко Дашвар.

Olena Dudenko, Inna Kolomiets. Colloquial speech in artistic discourse of Lyuko Dashvar: structure, semantics, functions.

Summary

The article analyzes the quantitative and qualitative composition of colloquial speech, presented in the novels by Lyuko Dashvar "Mother is everything" and "Following the Smell of Meat". The aim of the article is to clarify the structural and semantic features of the colloquial speech that are used in the novels by Lyuko Dashvar.

The object of the study is 200 lexemes and phrases of low tone is fixed in the novels under analysis. Each stable compounds lexeme are explained with the help of the explanatory dictionary.

It is noted that the writer actively uses colloquial elements not only for playing language parties of the characters, but in the author's discourse. The most productive are lexical-semantic groups that denote motion and speech processes. It is emphasized that the colloquial elements are perceived as functional due and stylistically motivated.

The language of the novel needs further study, especially using of the other types of author substandard vocabulary - slang, vulgar and so on.

Keywords: colloquial speech, lexical-semantic groups of vocabulary, artistic discourse, Lyuko Dashvar.